

Europa en de toekomst van de Franse welvaartsstaat

De Franse presidentsverkiezingen belicht

André Mommen

Les masses populaires de la ville et des champs,
les classes moyennes et en particulier les paysans
jouent incontestablement un rôle historique très important.
Mais, cependant, ce rôle n'est jamais indépendant,
soit que les classes moyennes tombent sous l'influence
de la grande bourgeoisie, du Capital,
et deviennent l'instrument de sa politique,
soit qu'elles s'allient avec la classe ouvrière.

Maurice Thorez (1)

Nog nooit was de inzet van de Franse presidentsverkiezingen zo onduidelijk als nu. Want sinds de instelling van de Vijfde Republiek en de door Generaal de Gaulle in 1962 doorgedrukte systeem van rechtstreekse presidentsverkiezingen in twee rondes, was de polarisatie tussen links en rechts steeds van toepassing geweest. Eerst was dat een polarisatie tussen de tegenstanders van het presidentiële regime en de aanhangers van de Gaulle (de gaullisten en hun bondgenoten), daarna tussen burgerlijk-republikeins rechts en links. Doch met het einde van de tweede ambtsperiode van Mitterrand is hierin verandering gekomen. Het Franse politieke landschap is ineens verbrokken en het polarisatiemechanisme van de presidentsverkiezingen kan daar niets meer tegen doen.

De crisis van het politieke systeem in Frankrijk is veelvormig en roept om een structurele oplossing. Het einde van een regime is in zicht: het einde van de Vijfde Republiek. Maar de doodgravers hebben zich nog niet gemeld. De dokters pogen de patiënt voorlopig in leven te houden, wetende dat alle politieke systemen in Frankrijk in de loop van de geschiedenis al meerdere

malen zijn uitgeprobeerd en mislukt. In dit artikel zullen we pogen de diverse oorzaken en kenmerken van de Franse crisis te ontleden. In eerste instantie is er natuurlijk het kenmerk van het presidentiële regime dat zijn ingebouwde onzekerheden meestorst aangaande de vraag welke partij ('links' of 'rechts') het Elysée zal betrekken. Ten tweede is er de rol van Frankrijk in de wereld en in Europa die telkens weer bij een presidentswissel aan de orde komt. Ten derde is er de nogal broze sociale consensus in een land dat altijd al geleden heeft onder een extreme vorm van politieke centralisatie en overwicht van de 'administratie' over de zogenaamde 'civil society'. Ten vierde is er de erfenis van het gaullisme waarrond nooit binnen de politieke klasse een ernstig debat is gevoerd. Daarna zullen we ingaan op een recent verschenen rapport(2), waarin Alain Minc een aantal adviezen samenvat ten behoeve van de toekomstige Europese politiek van de Franse regering.

1. Het presidentialisme

Beweren dat Frankrijk een presidentialistisch regime heeft, is de werkelijkheid geweld aan doen. De Vijfde Republiek kent wel een rechtstreeks door de kiezers verkozen president, maar deze president vormt geen presidentiële regering, doch regeert samen met een regering die steunt op een meerderheid in de Assemblée. Iedere Franse president trachtte echter een 'presidentiële meerderheid' achter zich te krijgen, omdat dit zijn taak vergemakkelijkte. Maar onder de socialist Mitterrand is dat twee maal mislukt, nl. in 1986 en 1993, toen burgerlijk rechts de parlementsverkiezingen won. Men sprak toen aanvankelijk van een mogelijke crisis van het systeem, want de rechtse overwinnaars poogden telkens heel kortstondig president Mitterrand te intimideren. Mitterrand trad niet af en, handig politicus als hij was, bleef hij zwaar op zijn presidentiële prerogatieven leunen. Mitterrand redde dus tweemaal het presidentiële regime.

Rest uiteraard de vraag of de handige Mitterrand niet alleen zijn functie, maar ook het politieke systeem heeft gered, of tenminste de leefbaarheid ervan tot aan het einde van zijn tweede mandaat heeft weten te rekken. Mitterrands handigheid had evenwel verreikende gevolgen voor alle politieke partijen.

Ten eerste had Mitterrand als politicus gekozen voor de macht en om die macht te behouden zijn eigen partij (de PS) door een politiek van verdeel-en-heers naar zijn hand gezet. De PS werd dus een 'machtspartij' én een presi-

dentiële partij, opgevuld met hovelingen van de president; maar ook verlamd door het ellebogenwerk van een handvol mogelijk troonopvolgers en andere 'olifanten'. De PS verloor gaandeweg alle ideeën en zeker alle idealen toen ze zich specialiseerde in de uitoefening van de macht. Doordat de PS de pilaar onder de troon van Mitterrand was, kon ze zich, na het mislukken van haar linkse economische politiek (1981-83), niet vernieuwen. Nu, na het verdwijnen van Mitterrand, blijft de PS over als een lege huls.

Ten tweede, toen Mitterrand de PS niet meer kon gebruiken als het enige machtsmiddel, was hij snel overgeschakeld op de tactische manipulatie van de middelpunt-vliedende krachten in de Franse samenleving en politiek. Hij ging daar zeer ver in. Volgens sommigen heeft hij het Front National van Le Pen de ruimte gegeven om te groeien, ten einde aldus rechts te verdelen. Hij heeft SOS Racisme van Harlem Désir op straat gebracht. Hij heeft kortstondig met Génération Ecologie van Brice Lalonde geëxperimenteerd. Hij was de kwade genius achter meester-oplichter Bernard Tapie toen die politieke ambities kreeg. Dat zijn de zonden van Mitterrand (3).

De slotsom is dat Mitterrand met zijn gemanipuleer niet alleen zijn eigen PS mede de grond heeft ingeboord, maar ook het Franse politieke landschap deels verwoest heeft. Onder Mitterrand is de verbrokkeling toegenomen ondanks de polariserende werking van het meerderheidssysteem bij de presidentsverkiezingen.

De politieke tegenstanders van Mitterrand hebben hieraan uiteraard bijgedragen, omdat het Franse presidentiële systeem in wezen gebouwd is op halfslachtigheid. Het draagt in zich nog alle kenmerken van zowel de Derde als de Vierde Republiek. De meeste Franse politieke partijen (op de PCF na!) zijn in wezen kartels van lokale machthebbers met hun netwerken van notabelen en belangengroepen.

De Gaulle heeft hier ooit verandering in willen aanbrengen, maar dat is hem nooit gelukt. Door zijn 'troonsafstand' in 1969 werd dat pijnlijk onthuld. De Gaulle was een verklaarde tegenstander van de 'politici' en de 'partijen'. Maar hij had een partij nodig om zijn plebiscitaire republiek een draagvlak te bezorgen. Doch die gaullistische partij die onder diverse etiketten opkwam, was uiteindelijk niet meer dan een netwerk van partijbaronnen die hun politiek bestaan enkel konden verdienen door zich ergens in een kiesdistrict een electorale basis te scheppen. Daar moesten ze compromissen sluiten met de lokale notabelen door hen te bekeren tot het gaullisme. Waar dat niet lukte, moesten ze de bestaande rechtse partijen opporren tot een alliantie met de gaullisten. Wat tenslotte overbleef na het verdwijnen van de Gaulle, was in

wezen een verbrokkeld politiek landschap rechts van het midden. Alleen door zijn presidentskandidaten kon rechts enige samenhang verwerven. Zo vormde Valéry Giscard d'Estaing zijn UDF. Die bestaat nu nog uit diverse autonome partijen (Parti Républicain, Centre des Démocrates Sociaux, Parti Radical, Parti Social-Démocrate, Clubs Perspectives et Réalités, de rechtstreeks aangesloten leden). Jacques Chirac vormde uit de gaullistische erfenis zijn eigen partijmachine, de RPR. Maar deze laatste is nu op drift geslagen, omdat Chirac niet kon beletten dat zijn partijgenoot en huidige premier Edouard Balladur zich eveneens kandidaat stelde voor de opvolging van Mitterrand.

2. De positie van Frankrijk

Als men kan spreken van een crisis van links, dan mag men ook gewagen van een nog grotere crisis van rechts. De verzwakking van links heeft bij rechts elke vorm van samenhang weggenomen. Dat laatste is niet alleen het werk van de sluwe Mitterrand geweest, maar ook het gevolg van de ineensstorting van het communisme in Oost-Europa. En vooral de onzekere positie van Frankrijk in Europa heeft aan die cohesie een einde gemaakt. Hieruit blijkt dat de links-rechts polarisatie, zoals we die sinds 1958 in Frankrijk gekend hebben, grotendeels artificieel was en bedoeld voor een bepaalde politieke en internationale conjunctuur. De Vijfde Republiek was immers geboren uit een politieke crisis die alles te maken had met fundamentele beslissingen over de positie van Frankrijk in de wereld en met een politieke klasse, die binnen de context van de Vierde Republiek, geen knopen durfde doorhakken.

De Gaulle bood in 1958 uitkomst. Hij verstevigde de uitvoerende macht en drukte aldus belangrijke beslissingen door (dekolonisatie, onafhankelijkheid voor Algerije, een atoommacht, Groot-Brittannië buiten de EG houden, een as Bonn-Parijs, afstand houden tegenover de Amerikanen, een pro-Arabische politiek). Frankrijk kreeg niet alleen een duidelijke buitenlandse politiek, maar ook een binnenlandse politiek gesteund op industrialisatie en modernisering van het produktieve apparaat met een sterke aanwezigheid van de staat in de economie. Frankrijk koos voor computers, auto's, kerncentrales, vliegtuigen, chemie, basismetalen en urbanisatie. Na de Gaulle koos verenigd links voor hetzelfde, maar dan aangevuld met de nationalisatie van alle grote bedrijven en financiële instellingen. Omdat de welvaart snel steeg en de rol van de staat niet ter discussie stond, moesten de 'liberalen' inbinden. Wie in Frankrijk aan het woord 'liberaal' dacht, die dacht onmiddellijk aan renteniers, en die waren

niet meer populair. De liberalen hielden zich daarom vooral onledig met gezonde staatsfinanciën en niet te veel belasting betalen. Giscard d'Estaing was iemand die deze programmapunten uitdroeg en daarmee in 1974 de presidentsverkiezingen won van de sociaal-gaullist Jacques Chaban-Delmas. Maar Giscard ondernam daarna niets tegen de rol van Franse staat in de economie.

Aan de bipolariteit tussen liberalen en sociaal-gaullisten binnen het burgerlijke kamp kwam geen einde. Doch de relevantie van hun meningsverschil was in de jaren zeventig en tachtig fel afgezwakt. Typierend was dat Chirac zich in die periode trachtte te profileren als een liberaal-gaullist en de sociaal-gaullist Chaban Delmas daarom in de rug schoot door Giscard d'Estaing te steunen bij de presidentsverkiezingen van 1974. Chirac verzet zich nu echter tegen een terugkeer naar de rechts-links tegenstelling van toen (*Le Monde* 9.2.95), omdat die thematiek sinds 1981 achterhaald zou zijn. Hij is nu ineens sociaal-gaullist geworden. Zijn medestander en leider van de linkse gaullisten, Philippe Séguin, is reeds jaren actief tegen het verlaten van de etatistische visie op de economische politiek.

Politiek rechts is vandaag in vier stukken van ongeveer gelijke grootte uit elkaar gevallen: de liberalen, de sociaal-gaullisten, de conservatieven en uiterst rechts.

Het meest opvallende is de recente breuk binnen de gaullistische RPR. Chirac kon de kandidatuur van zijn partijgenoot Edouard Balladur niet voorkomen. Balladur, die al presidentiële allures verwierf nog voordat hij zich kandidaat voor die functie stelde, vulde het gat op dat in het burgerlijke kamp was ontstaan toen Chirac aarzelde om voor Europa en dus tegen Frankrijk te kiezen.

Aanvankelijk dacht iedereen dat hier een typische personentegenstelling het politieke beeld vertroefelde, maar dat was uiteindelijk niet het geval. Balladur ontwikkelde zich tot een liberaal die, behalve de opportunisten in zijn eigen partij, ook de liberalen in de UDF aansprak en daarmee de kandidatuur van een officiële UDF'er (Giscard d'Estaing) weinig kansrijk maakte. Met Balladur kwam een gematigd liberale en pro-Europese stroming naar voren in de RPR, waardoor de anti-Europeanen in die partij gedwongen werden om positie te kiezen tegen Balladur. Chirac moest dus automatisch afstand nemen ten aanzien van de Europese Monetaire Unie.

Voorts kwam er ook binnen de UDF een schifting op gang. De rechtervleugel in de UDF koos voor de conservatieve anti-Europeaan Philippe de Villiers, de edelman die in zijn katholieke Vendée al goed scoorde bij de laatste Europese

verkiezingen en daarna met een anti-Europees programma de boer op ging om het traditionele Frankrijk te verdedigen tegen de eurocraten, de geldmachten, de hamburgers en de vrije abortus. Hij herinnert aan de traditie van 'la France profonde'. De Villiers ondervindt concurrentie van het Front National. Want beide groeperingen zeggen de traditionele moraal te verdedigen. Doch de Villiers moet het hebben van het katholieke platteland en Le Pen van de vreemdelingenhaters in de grote agglomeraties.

Deze verdeeldheid van rechts zorgt voor onzekerheid aangaande de inzet van de tweede ronde. Immers, de verdeeldheid bij rechts is zo uitgesproken dat segmenten van het rechtse kiezersvolk wel eens thuis zouden kunnen blijven in de tweede ronde. Mocht die tweede ronde een traditionele strijd tussen een rechtse en een linkse kandidaat te zien geven, dan is een onaantrekkelijke linkse kandidaat als Jospin niet eens geheel kansloos. Mocht Balladur tegenover Chirac staan in de tweede ronde, dan zouden de thuisblijvers wel eens in de meerderheid kunnen zijn, waardoor het presidentiële regime elke legitimiteit zal verliezen. Het Franse presidentiële systeem dankt immers zijn legitimiteit aan een hoge participatiegraad als gevolg van de links-rechts polarisatie in de tweede ronde.

3. De Franse sociale consensus

De Franse sociale consensus is traditioneel steeds gevestigd geweest op het primaat van de politiek. Niet de sociale partners of de belangengroepen werken de sociale politiek uit, maar de regering en het staatsapparaat. Frankrijk is wat dat betreft een merkwaardige mengeling van etatisme en liberalisme. Deze visie komt in de ideologie van alle rechtse politieke partijen tot uitdrukking. De vakbonden zijn zwak, ideologisch verdeeld en niet representatief. De ondernemers zijn wel in een koepelorganisatie (CNPF) ondergebracht, maar door de grote staatsinvloed op de leiding van de grote ondernemingen is het Franse bedrijfsleven erg colbertistisch van ideologie en praktische bedrijfsvoering. Hoge ambtenaren verdwijnen regelmatig in de richting van het bedrijfsleven ('pantouflage'). Maar met de aangekondigde 'liberalisering' van het bedrijfsleven zou die geplogenheid wel eens onder druk komen te staan. Balladur wil dit daarom nu al regelen.

De Franse staat moet dus de sociale consensus afdwingen en promoten. Dat doet de staat door de investerings- en ontwikkelingspolitiek in de grote

bedrijven te sturen of te beïnvloeden. De grens tussen sturing en beïnvloeding is daarbij subtiel, omdat het Franse nationaal belang vooral een zaak is van politieke inschatting door de regering en de hogere echelons van de administratie. Een voorbeeld in deze is Electricité de France (EDF), een staatsonderneming met een moeilijk te schatten invloed op en betekenis voor de Franse economie. EDF ligt aan de basis van de Franse kernenergie en bezit tevens een monopolie voor wat de elektriciteitsvoorziening betreft. Gaz de France is een tweede voorbeeld. Deze staatsbedrijven zijn verlengstukken van de regering en zijn koplopers bij het modelleren van de sociale politiek. Wie bij deze staatsbedrijven werkt, heeft niet alleen een baan voor het leven, maar geniet vele sociale voordelen. Arbeidsconflicten krijgen daarom in Frankrijk daar ook snel een 'nationaal karakter'. En dat geldt voor heel wat segmenten in de samenleving. Het onderwijs, de post, de spoorwegen, de luchtvaart, enz. zijn politieke sectoren bij uitstek waar elke regering met zorg mee omspringt, omdat anders de sociale consensus niet alleen verstoord wordt, maar ook de regering in haar actie verlamd wordt.

Elke regering die aan deze structuren wil raken, moet zich tweemaal bedenken alvorens tot actie over te gaan. Voor de buitenwereld (buiten Frankrijk) geeft dit de indruk dat de Franse staat krachtig is en functioneert als een monoliet. Maar de Franse politici weten wel beter. Door het ontbreken van een stevig maatschappelijk middenveld zitten de politici direct in de vuurlijn en moeten ministers zeer op hun tellen passen bij het uitwerken van hervormingen die door oppositie en directe belanghebbenden onmiddellijk gepolitiseerd kunnen worden. Een staking bij Air France is politiek veel gevaarlijker dan eentje bij Sabena of Alitalia.

De Vijfde Republiek heeft hieraan geen mouw weten te passen. Het is allemaal de schuld van de Generaal, want de Gaulle dacht door een piramidale structuur aangevuld met 'participatie' alle frictieproblemen op te lossen. Dit systeem heeft nooit gewerkt en de opeenvolgende Franse presidenten hebben steeds nagelaten om aan het 'middenveld' meer speelruimte te geven. Men zocht de oplossing in territoriale decentralisatie (de regio's) waarin dezelfde politici en hun lokale aanhangers de lakens konden uitdelen. Voor het overige was men bang dat de vakbonden machtig konden worden en zich opwerpen als valabele gesprekspartners. Vandaar dat de sociale consensus een zuiver produkt van de politieke besluitvormers moest worden en blijven.

4. *Het onverwerkte gaullisme*

Men kan de voorgaande typeringen met betrekking tot de consensusvorming ook zien als een gevolg van de gaullistische staatsopvatting. Het gaullisme zoals dat door de Gaulle in praktijk werd gebracht, ging immers uit van een grote dosis autoritarisme gelegitimeerd door een referendaire democratie. De president sprak tot het volk en vroeg dan via een referendum de instemming van het volk voor bepaalde concrete maatregelen. De regering en het parlement zaten er dan voor spek en bonen bij. Omdat de president zijn volledige gewicht in de strijd gooide en zijn eventuele vertrek aan het verwerpen van zijn voorstel verbond, had zo zijn voordelen voor de politieke besluitvorming. Knopen werden doorgehakt als de tijd er rijp voor was.

Deze vorm van democratie werkte alleen maar zolang er binnen het electoraat een stemming was ten gunste van de persoon van de president en ook diens politieke tegenstanders er geen baat bij hadden zich te keren tegen het maken van bepaalde beslissing tot voorwerp van een referendaire uitspraak. Maar met het verdwijnen van de persoon van de Gaulle, de man die boven de partijen heette te staan, kan geen enkele president meer een beroep doen op deze manipulatie van de publieke opinie. Wie als presidentskandidaat nu zegt een referendum te zullen uitschrijven over een belangrijk punt zoals het wel of niet toetreden tot de Europese Monetaire Unie, wordt niet meer als een volwaardig presidentskandidaat beschouwd. Dat overkwam Jacques Chirac.

De paradoxale situatie bestaat nu dat van een presidentskandidaat alle daadkracht en duidelijkheid wordt verwacht ten aanzien van alle toekomstige beslissingen. Onder Generaal de Gaulle was dat natuurlijk niet anders, maar van die president werd tenminste verwacht dat hij uiteindelijk het verlossende woord zou uitspreken. Vandaag wordt van presidentskandidaten vanaf de eerste dag verwacht dat zij zeer gedetailleerd hun voorkeuren kenbaar maken. Daardoor is hen het recht en de mogelijkheid om met een referendum uit te pakken, bij voorbaat ontzegd.

Een Franse president die voortaan met een referendum uitpakt, schept eerder verdeeldheid dan dat hij consensus creëert. Mitterrand merkte het toen hij het Verdrag van Maastricht bij referendum aan het Franse electoraat ter goedkeuring voorlegde. Slechts een kleine meerderheid stemde voor. En wat ernstiger was: de opiniepeilers brachten de geografische en sociale samenstelling van de tegenstemmers in beeld. Het referendum over Maastricht was de splijtzwam die zowel links als rechts deed verbrokkelen. Meteen was iets duidelijk: het referendum is niet meer de strohalm die een president kan grijpen om zich

uit een netelige situatie te redden. Met het referendum over Maastricht is de referendaire democratie in Frankrijk ten grave gedragen.

5. *Het post-sociale Frankrijk na 1995*

Wat voor een nieuwe president in het post-Mitterrand tijdperk overschiet, is het uitwerken van een 'Europees compromis' en het wegmasseren van de politieke tegenstellingen. Die nieuwe president kan dan op de lijn gaan zitten van Alain Minc. Als 'le mécano du général' heeft deze laatste een rapport over de toekomst van Frankrijk uitgebracht aan Premier Balladur. Dit rapport moet de grote uitdagingen van het jaar 2000 in kaart brengen en ook aanduiden hoe Frankrijk daarop moet reageren.

Het rapport van Alain Minc gaat uit van de pasklare stelling dat Frankrijk geen andere ontsnappingsroute heeft dan voluit te kiezen voor een verdieping van de Europese Unie door toe te treden tot de Europese Muntunie. Daartoe moet Frankrijk zo snel mogelijk de Maastricht-normen halen, nl. een financieringstekort op de lopende begroting van maximaal 3 procent en een gecumuleerde staatsschuld die niet hoger is dan 60 procent van het Bruto Binnenlands Produkt. Volgens het rapport bestaat er geen andere plaats voor Frankrijk in de wereld dan via de Europese dynamiek. Frankrijk moet zich voor de wereld openen en een competitieve economie is daarvoor de voorwaarde en het middel om de eigen welvaart te verhogen. Vooral de staat moet een krachtige inspanning leveren om de overheidsfinanciën weer in het gareel te krijgen. Daarbij mag Frankrijk zich spiegelen aan Duitsland dat er in slaagde om door streng in te grijpen elke ontsporing te voorkomen en economisch veerkrachtig te blijven.

Dit is het bekende verhaal van de Europese federalisten, van de advocaten van de Europese verdieping en van de volledige integratie van de nationale munten en economieën. Dit verhaal verbaast niet, omdat het in het verlengde ligt van datgene wat bij het Verdrag van Maastricht werd afgesproken. Maar Frankrijk zou Frankrijk niet zijn indien het machtige buur Duitsland niet zou wantrouwen en daarom allerlei slagen om de arm houdt. In dit rapport wordt de wenselijkheid van de as Bonn/Berlijn-Parijs benadrukt, maar ditmaal in de wetenschap dat het herenigde Duitsland na de val van het communisme veel groter en machtiger is geworden dan Frankrijk met zijn kernwapens. Duitsland zou wel eens zelfvoldaan *Mittleuropa* willen opslokken als natuurlijk achterland. Deze Franse angst komt in het rapport in allerlei dubbelzinnighe-

den naar voren. Zo sluiten de opstellers meteen Rusland en Oekraïne uit als mogelijke leden van de Europese Unie. Er moet in het Oosten een onbestemde grootmacht (een dreiging?) blijven die niet in het Europese spel betrokken wordt en die dus een tegenstander van Duitsland moet zijn. Voorts komen de rapporteurs op de proppen met de speciale taak die Frankrijk heeft in het gebied rond de Middellandse Zee. Waarom geen Latijnse groep van staten vormen met Italië, Spanje en Portugal? Een onaardige suggestie om de Duitsers van hun overwicht in Europa af te helpen. De rapporteurs herinneren er aan dat die Latijnse staten gemeenschappelijke landbouwbelangen hebben. Inderdaad, maar ze zijn ook elkaars concurrenten op de markt van olijfolie, tomaten, wijn en allerlei vruchten.

Omdat de concurrentiekracht van de Franse economie in een internationaal perspectief wordt geplaatst, gaan de opstellers van het rapport al snel over tot een forse kritiek op het functioneren van de Franse staat en de vele staatsbedrijven. De opstellers zijn van oordeel dat de bescherming van de Franse binnenmarkt steeds meer wegvalt en dat de Franse staat de nodige impulsen moet verschaffen om de logge staatsbedrijven in de sectoren van communicatie en energievoorziening te hervormen. Het gaat dan niet zozeer om de ijzeren wet van de neoliberale privatisering, maar wel om kostenverlaging en hogere kwaliteit. Dat is natuurlijk een eigen accent dat fors afwijkt van het credo van Thatcher en Co. Door kostenverlaging kan de Franse consument immers meer waar voor zijn of haar geld krijgen en kunnen de Franse bedrijven met meer winst exporteren. Frankrijk moet ook kunnen en durven nieuwe markten te veroveren (in Azië) en niet te eenzijdig present zijn op de ex-koloniale (want insolvable) markten (vooral in Afrika). Kortom, de Franse ondernemingen moeten het koopmanschap nog leren.

De commissie van Minc haalt fors uit naar de verkalkte en geblokkeerde Franse staat met haar administratieve en politieke structuren die onvoldoende tegemoet komen aan de uitdagingen van de moderne tijd. Er moet meer gedecentraliseerd en geregionaliseerd worden en de taken van de staat moeten voortdurend geëvalueerd worden op doelmatigheid en wenselijkheid. Frankrijk telt veel te veel kleine gemeenten en de regionale structuren moeten, zoals in Duitsland, meer bevoegdheden verwerven op het gebied van onderwijs en cultuur.

Met deze basisgegevens op zak buigt de commissie van Minc zich over 'le devoir d'équité'. Het gaat hier dus niet over de fameuze Franse 'égalité' die na 1945 in de sociale richting werd uitgewerkt, maar over een bezinning over

wat van de herverdelingsmechanismen van de welvaartsstaat de toets van de doelmatigheid nog kan doorstaan. De welvaartsstaat is vastgelopen op meer dan drie miljoen werklozen, luidt de kreet, en met die drie miljoen kanslozen ligt een bom onder de samenleving. Wat te doen? Het recept luidt: een samenleving die een sterke link legt tussen rechtvaardigheid (justice) en billijkheid (équité). Deze idee blijft evenwel vaag en wordt nog verder ongrijpbaar gemaakt door te stellen dat de rechtvaardigheid niet universeel is, maar een historisch moment voorstelt. Wat gisteren rechtvaardig leek, hoeft dat vandaag niet meer te zijn. Onze waarneming is immers aan verandering onderhevig (zie de liberale theorieën van John Rawls). 'L'équité est une condition de l'efficacité' (blz. 89), roept de commissie. De onrechtvaardige ongelijkheden moet men bestrijden. Maar ongelijkheden die het dynamisme van de economie garanderen, moet men accepteren.

De commissie werkte deze problematiek uit in enkele hoofdstukken over de werkgelegenheid (of de werkloosheid), de onbetaalbaarheid van de welvaartsstaat (pensioenen, gezondheidszorg), onderwijs en vorming, en de fiscaliteit. De conclusie is dat de welvaartsstaat onbetaalbaar is geworden. Er zal daarom gesnoeid moeten worden. Omdat er steeds meer bejaarden komen (vergrijzing) die allemaal veel dure zorgen nodig hebben, zal de ziektekostenverzekering onbetaalbaar worden. De pensioenmassa zal zo explosief toenemen, dat de actieven zullen weigeren de volledige last ervan te dragen. Conclusie: 'il n'existe aucune assiette financière miracle' (blz. 120). Wat de werkloosheid betreft is de analyse al niet anders. De remedie wordt geleverd door de neoliberale aanbodsfilosofie gecombineerd met een versterkte exportgerichte economische groei en met het weer aantrekkelijk maken om arbeidskrachten in dienst te nemen. Dat laatste betekent verlagen van de minimumlonen en de sociale lasten, waarbij flexibiliteit gecombineerd kan worden met meer deeltijdse banen. Voorts zal individualisering veel meer persoonlijke verantwoordelijkheid vereisen. Rest de onbeantwoorde vraag of dit snoeiwerk in de welvaartsstaat nu alles te maken heeft met de Europese integratie en waarom men dan niet kiest voor een Europese welvaartsstaat. De Mongolen staan toch niet aan de poorten van Europa.

In een kort slothoofdstuk meet de commissie nog eens de schade op en stelt dan de lezers gerust. Frankrijk doet het nog niet zo slecht en heeft in het verleden eerbiedwaardige successen geboekt. Maar Frankrijk moet beter doen. Men mag Duitsland bewonderen. Doch Frankrijk is nog niet Duitsland. In Duitsland sluiten *Bund* en *Länder* compromissen. De werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers spelen er een verantwoordelijke rol en er bestaat een consensus tussen alle politieke en sociale spelers om de kosten te bewaken.

Kan dat laatste systeem dan niet in Frankrijk worden ingevoerd? Echter, Frankrijk functioneert nog te veel volgens de ritus van de democratische publieke opinie en een tweegesprek tussen staat en maatschappij (blz. 168). Daarom bepleit de commissie een mentaliteitsverandering en het opheffen van het Franse sociaal-corporatisme. Daaruit zou een groter verantwoordelijkheidsgevoel uit voort kunnen komen met betrekking tot de ziektekostenverzekering. Maar dat vereist dan weer een grotere representativiteit van de traditionele sociale actoren (vakbonden, werkgeversorganisaties).

Niet alle commissieleden waren het op alle punten met elkaar eens. In de tekst wordt dat ook duidelijk gemaakt. Van Alain Minc is geweten dat hij zich uit de intellectuele mistwolk die in de jaren zeventig rond Mitterrand zweefde, al snel heeft losgeweekt en daarna het liberale kamp heeft verwoegd(4). Hij staat bekend als een kampioen van de 'informatiemaatschappij' en van de 'elektronische snelweg'. Bladzijden van zijn hand zijn met groot gemak uit het rapport te lichten. Wat de concrete bijdragen zijn van de andere commissieleden is minder gemakkelijk te achterhalen. Van P. Rosanvallon is geweten dat hij een deskundige van de welvaartsstaat is en zich met zijn Fondation Saint-Simon op de liberale rand van de PS beweegt. Van de verzekeringsman C. Bébéar (Axa) zijn alleen diens dynamische ondernemersuitspraken bekend. R. Rémond is een katholiek historicus die op de toppen van de Franse wetenschap troont. De socioloog A. Touraine behoort eveneens tot die categorie van wetenschappelijke aannemers. Voorts waren er nog een hele reeks deskundigen voor een gesprek uitgenodigd. Dat resulteerde in een aantal bijlagen met teksten van prominenten. Omdat niet duidelijk is welke status deze gesigneerde bijlagen hebben, weten we ook niet of ze een aanvulling bij of een inspiratiebron voor de uiteindelijke tekst van het rapport zijn geweest.

6. *Geen links alternatief*

Het probleem voor de linkse krachten in Frankrijk is dat ze geen politiek alternatief of gemeenschappelijk project hebben. Na het mislukken van de linkse economische politiek in 1981-82 en de terugkeer naar de *rigueur*, leefde links van de hand in de tand. De PS bleek immers intern verdeeld tussen traditionele sociaal-democraten en neo-kapitalistische modernizeerders, tussen liberaliseerders en economisch nationalist. Die verdeeldheid is alleen maar toegenomen, toen grote kanshebber Jacques Delors afhaakte. Deze

laatste meende te weinig linkse steun te kunnen verwachten voor zijn Europees project (dat een kopie is van hetgeen Alain Minc in zijn rapport heeft neergelegd).

Het linkse landschap is niet alleen verkaveld, maar het mist ook een figuur die alle partijen en partijtjes kan verenigen rond één persoon. Lionel Jospin mist dat charisma.

Zowel links als rechts van de PS is er geen consensus te vinden om tot een politieke herstructurering van links over te gaan. De linkse radicalen bij voorbeeld hebben intussen te veel geïnvesteerd in Bernard Tapie om ineens terug te kunnen krabbelen en hebben daarom maar hun partijvoorzitter Jean-François Hory als presidentskandidaat voorgesteld. Maar bij de radicalen is niet iedereen gelukkig met deze daad.

De PCF zit nog te zeer met de onopgeloste erfenis van Georges Marchais om zich van alle complexen bevrijd te weten. De PCF heeft veel van haar glans en aanhang verloren. Ook hier is men verdeeld tussen oude volhouders en hervormers binnen en buiten de partij. En alle andere kleine linkse groepen zijn te onbeduidend en te sektarisch om een rol van betekenis te kunnen spelen.

Daarbij lokt het brede en onduidelijk afgebakende politieke centrum veel PS'ers aan. Deze laatsten willen daarom niet aan een links alternatief werken. In dat onduidelijke centrum zit evenwel de presidentiële Raymond Barre te spinnen. Hij wacht op een déconfiture van de UDF en de RPR en denkt allicht dan brokstukken van de PS mee te krijgen voor een nieuwe politieke formatie.

De grote splijtzwam blijft uiteraard de te volgen Europese koers. De Europeanen en anti-Europeanen kruisen steeds heftiger met elkaar de degens. De politieke ambities zijn niet te temmen. Het is dan kwestie om met nuances uit te pakken ten einde de aandacht van de media te verdienen.

Raymond Barre bij voorbeeld is wel een 'Europeaan' zoals Balladur. Maar Barre is wat socialer en democratischer ingesteld dan Balladur. Wie voor de nuance kiest, kan dus bij Barre terecht.

Binnen de PS is de presidentiële Michel Rocard (maar in 1995 geen kandidaat) eveneens een uitgesproken 'Europeaan'. Beiden, Rocard en Barre, zouden samen een brug kunnen slaan tussen de christen-democraten (binnen en buiten de UDF) en de socialisten. Echter, de invloed van de loges is wel erg groot in de PS om een dergelijke hertekening van de Franse politiek te

kunnen aanvaarden. Vandaar dat veel zal afhangen van de electorale dynamiek rond de presidentsverkiezingen.

Dan zijn er nog de verklaarde tegenstanders van het eengemaakte Europa zonder sociaal gezicht. Binnen en buiten de PS hebben die enige aanhang onder de lager geschoolden en de oudere arbeiders die voor hun baan en hun pensioen vrezen. Dat zijn de verliezers of de toekomstige verliezers van het politieke spel rond de Europese eenheidsmarkt. Zij kunnen naar uiterst links of rechts uitwijken en zij moeten daarom bij opbod worden aangespoord tegen het politieke centrum (dus vooral tegen Balladur) te kiezen. Kan de PS deze krachttoer uitvoeren? Ook dat lijkt onwaarschijnlijk nu presidentskandidaat Lionel Jospin de steun van Jacques Delors in zijn campagne heeft geaccepteerd.

Conclusies

Het is niet gemakkelijk om nu reeds tot een conclusie te komen, omdat het Franse politieke landschap voortdurend verandert. Het woord *réformateur* bij voorbeeld wordt door iedereen gebezigd. Sinds de jaren zestig hebben heel wat nieuwe en oude politieke sterren daarmee geschermd. *Rénover et reformer* zijn woorden die de politici graag in de mond nemen, maar die geen lading meer dekken.

Waar we wel zekerheid over hebben, is dat het oude linkse ideaal van nationalisaties gecombineerd met een uitbouw van de nationale welvaartsstaat, geen politieke meerderheid meer krijgt, omdat links daar niet meer verenigd voor kan opkomen. De oplossing, zo denken vele socialisten, ligt daarom in het politieke centrum, waar allerlei compromissen mogelijk zijn. De PS koerst in meerderheid in die richting en die partij wordt daardoor steeds rozer en bleker. In dat politieke centrum zal zich waarschijnlijk een grote opportunistische combinatie van partijen en personen vormen, om de euro-liberale politiek aan de massa te verkopen.

Die massa, die tot voor enkele decennia duidelijk volgens klasselijnen gestructureerd was, is nu opgesplitst in diverse sociale categorieën met zeer uiteenlopende verwachtingen en belangen. Zij kunnen tegen elkaar worden uitgespeeld.

De uitgesloten en uit de welvaartsmaatschappij vormen op dit moment een steeds grotere groep, maar hun politieke en sociale macht is praktisch onbe-

staande. Ze vormen geen eenheid, omdat ze als cliënten van de welvaartsstaat afhankelijk zijn van zeer uiteenlopende sociale regelingen.

Het zou dan ook naïef zijn te geloven dat de analyse die Maurice Thorez in 1936 maakte ten tijde van de hoogtijdagen van het Volksfront, vandaag nog actueel is. De grote massa van boeren en middenstanders is verdwenen. De arbeidersklasse is verbrokkeld en afhankelijk van uitkeringen geworden. Migranten in de steden vormen een verarmde onderklasse. De tijd van de massabewegingen is voorbij. Ook dat sociale hoofdstuk behoort nu tot de geschiedenis.

Noten

- (1) Maurice Thorez, 'L'union de la nation française. Rapport au VIIIe congrès du Parti communiste français (Villeurbanne, 22-25 janvier 1936.)', in Maurice Thorez, *Une politique de grandeur française*, préface de Jacques Duclos, Parijs: Editions sociales, 1945, blz. 86.
- (2) Rapport au Premier ministre de la commission présidée par Alain Minc, *La France de l'an 2000*, Parijs: Editions Odile Jacob, 1994, 320 blz.
- (3) Deze beschuldigingen werden de laatste tijd gepreciseerd naar aanleiding van het oprakelen van Mitterrands verleden als militant van uiterst rechts in de jaren dertig, diens collaboratieverleden en zijn merkwaardige vriendschappen met lieden uit dit milieu. Zie Péan, Pierre, *Une jeunesse française. François Mitterrand 1934-1947*, Parijs: Fayard, 1994; Faux, E., Legrand, Th. en Perez, G., *La main droite de dieu. Enquête sur François Mitterrand et l'extrême droite*, Parijs: Editions du Seuil, 1994; Montaldo, J., *Mitterrand et les 40 voleurs*, Parijs: Albin Michel, 1994; Gallo, M., *Les rois sans visage*, Parijs: Fayard, 1994. Zie ook het oudere werk van Catherine Nay, *Le noir et le rouge, ou l'histoire d'une ambition*, Parijs: Grasset, 1984.
- (4) Alain Minc (1949), zoon van een arme Pools-joodse immigrant, heeft zich voor en na een kortstondige carrière als hulpje van Carlo De Benedetti (tijdens de overnamestrijd rond de Generale) steeds bezig gehouden met het produceren van boeken en rapporten over het moderne leven in de informatiesamenleving. Hij studeerde politieke wetenschappen, werd Inspecteur des Finances, daarna directeur bij Saint-Gobain. Een belangrijke publicatie, samen met Simon Nora, was *L'informatisation de la société* (Le Seuil, 1978). Dit rapport maakte hem bekend in bredere kringen, ook in België onder de technocraten van de SP en PS. Daarna kwam een niet aflatende stroom van boeken over de toekomst van de welvaartsstaat en de economische crisis.